

Тарас Барабаш

ПОСТГОТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПИСЬМА МІСЬКИХ КАНЦЕЛЯРІЙ РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА XVI–XVII СТ.: ТИПОЛОГІЯ ТА ХРОНОЛОГІЯ (на матеріалах ЦДІА України у Львові)

Досліджено постготичні та змішані (постготично-гуманістичні) стилі письма, що їх вживали в міських канцеляриях Руського воєводства в XVI–XVII ст. Проаналізовано графіку букв та цифр. Зроблено висновок про самобутність еволюції латинського письма у регіоні в досліджуваній період.

Ключові слова: Руське воєводство, міські канцелярії, постготичне письмо, гуманістичне письмо.

З території Руського воєводства Польського королівства ще з середини XIV ст. розпочала своє формування “українська провінція” латинського письма [1], у якій відображалися західно- та східноєвропейські (зокрема, польські) тенденції розвитку каліграфії, писемності і документотворення. Період XVI–XVII ст. у розвитку латинського письма Європи можна назвати періодом формування протосучасного письма. Саме тоді гуманістичне письмо, розроблене в Італії у XV ст., поширюється в країнах Західної та Центрально-Східної Європи. Вживане у вказаних регіонах раніше готичне письмо подалу виходить з обігу, але не відразу. Різні стилі готики продовжують вживатися, допоки каліграфія напрацьовує оптимальне співвідношення читабельності і швидкості письма в гуманістичній графіці, а широкі верстви населення не знайомі з новими гуманістичними зразками графем. Упродовж XVI ст. проходить процес трансформації готичного письма, модернізації, впливу на формування гуманістичної морфології письма аж до остаточного витіснення готики у більшості країн Європи в середині – наприкінці XVII ст.

Еволюція перетворення, оновлення готичного письма та його взаємодії з гуманістичним добре досліджена для Франції, Англії, Італії, Німеччини, Польщі та навіть деяких українських регіонів (зокрема, м. Львова як центру Руського воєводства). Ці студії продемонстрували, що всюди специфіка спільного розвитку гуманістичної і готичної графіки була як типологічно, так хронологічно різною. Нашим завданням є:

по-перше, на основі результатів уже зроблених досліджень, простежити особливості цієї специфіки в регіоні Польського королівства, до якого входило Руське воєводство;

по-друге, дослідити співіснування, проникнення постготичних стилів у гуманістичні власне Руському воєводстві, на матеріалах книг вписів міських канцелярій повітових міст;

по-третє, провести паралель та визначити, наскільки самобутньою в рамках Польського королівства була еволюція письма у Руському воєводстві модерного періоду;

по-четверте, навести ілюстративні додатки із зображенням письма для наочної демонстрації результатів дослідження.

Якщо вдатися до основної термінології, винесеної в назві теми, то варто зазначити, що вельась і ще не завершилась історіографічна дискусія, як усе-таки називати готичне письмо, вживане в гуманістичну добу Відродження. А. Сантіфаллер пропонував назвати його “німецьким”, Ф. Бек “середньоєвропейське” або “центральноєвропейське”. Проте визнання і розпрацювання в палеографії набуло інше означення: “неоготичне”. Його вживали у своїх працях Е. Кроман, К. Гурський, Я. Кашпар тощо. На думку Т. Таценко, цей термін чітко відображає свій генетичний зв'язок із класичним готичним письмом і разом з тим свою відмінність від нього [2].

Проте перелічені палеографи займалися студіюванням готичного письма в Німеччині та інших територіях, де було поширено готичне письмо до XX ст. (Чехія, країни Скандинавії). Я. Словінський, досліджуючи латинське письмо в Польщі, виокремив кілька типів (стилів письма) з притаманними готичними елементами: готико-гуманістичне письмо (змішане), постготичний польський курсив, гуманістична італіка із постготичними впливами та канцеляреска із постготичними впливами [3, с. 51–117]. На нашу думку, термін “неоготичне” все ж підходить для німецьких теренів, де розвиток письма йшов в руслі готичної традиції, зберігав та розвивав типові, кутасті форми середньовічного німецького курсиву. А “постготичне письмо” – для теренів Речі Посполитої, де пізній готичний курсив видозмінювався під впливом гуманістичних стилів і округлювався. Тим паче, в сакральній архітектурі Польщі наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. був поширений постготичний стиль. Його називають не запізнілим середньовічним стилем, а свідомим відновленням готичної традиції. Цей стиль мав вплив і в архітектурі Руського воєводства [4].

Змішане письмо зародилося в Італії в 1420-х рр. До Польської корони воно потрапляє через студентів, які поверталися з Італії в XV ст. Поширення змішаного письма в польських канцеляріях можна фіксувати у 1480–1490-х роках. У документах простежувалися дві форми його прояву: каліграфічний напівкурсив (для заголовків, більш округлий) і курсив (для тексту). Гуманістичними рисами письма, зокрема, були характерні міжлітерні сполучення, а точніше майже повна їх відсутність. Змішане письмо не варто розглядати як перехідний етап від готичного до готико-гуманістичного, воно виникло в результаті не дуже доброї обізнаності у нових взірцях письма. В результаті воно залишилося індивідуальним і не повністю сформованим з погляду канону письма. В ньому поєдналися шкільна наука готичного курсиву і проби відтворити нове письмо. У 1530–1540-х рр., через два десятиліття після появи італіки, мішане письмо виходить з ужитку [3, с. 74–89].

Постготичний курсив був наслідком модернізації традиційного готичного курсиву (точніше, пізньоготичного). Постготичний польський курсив стає панівним з середини XV ст. до 80–90-х рр. XVI ст. і використовувався в основному тексті вписів, але не в заголовках документів. Найраніше розпочалося його вживання в королівській канцелярії, найпізніше завершилося в сільських канцеляріях. Італіка чи канцеляреска не швидко витіснила постготичний курсив, оскільки їх використовували переважно для заголовків документів та оформлення титульних аркушів. Ще на початку XVII ст. його використовували у протокольних та чернеткових записах, а востаннє в документальному письмі зафіксовано в центральній Польщі у 1630-х рр. Польські писарі розуміли недосконалість італіки як курсивного письма. На цю роль підходив постготичний курсив, і тому не виробився його каліграфічний взірець. Крім того, з огляду на майже одночасну появу та введення його в обіг у канцеляріях Польщі, можна ствердити, що постготичний курсив був інтерканцелярним типом письма, а тривалість його вжитку пояснюється суто практичними потребами і запізнюю рецепцією нових гуманістичних взірців.

У постготичному курсиві типовий середньовічний пунктус був замінений потовщеним піввалом, зміна техніки писання і тримання пера призвела до потовщення овальних складових літер, літери з верхніми виносними вживалися з петлеподібними частинами (з готичної традиції) та прямими, хоча б один із варіантів літер писався за одним рухом пера, не відриваючись від паперу, спостерігалася тенденція до округлення складових літер (з першої чверті XVI ст.). Багато схожих елементів було в куренті Чехії та Німеччині, а решта форм була запозичена з ранішої готичної версії. До кінця XVI ст. щоразу більше форм підпадають під гуманістичний вплив італіки, проходячи заміну пера, зберігаючи постготичний дукт. Маюскульні літери з 1540-х років писали лише італікою і були відмінні поряд із вживаними у Чехії та Німеччині. Загалом у постготичному курсиві фіксуються широкі лінії, видовжені верхні та нижні виносні [3, с. 51–67].

Довго зберігався постготичний курсив у приватному письмі [3, с. 52]. Якщо проаналізувати соціальну стратифікацію письменного населення Польщі XVI–XVII ст., то можна зауважити, що значний відсоток серед нього, поряд з міщанством, складала шляхта. Багата здобувала освіту за кордоном, бідніша – у місцевих школах та семінаріях. Польська шляхта була вагомим чинником політичного життя Польщі, утвердила фактично її державний устрій як шляхетську республіку. В XVI–XVII ст. поміж шляхти, на тлі ідеології шляхетського сарматизму почала поширюватися ксенофобія антизахідного характеру. Шляхта вороже сприймала проникнення в Польщу західної культури, недовірливо ставилася до королівського і магнатського дворів, що жили на західний манір [5]. Тому нововведення гуманістичних взірців канцелярески і бастарди передусім через королівську канцелярію і поширення їх могло гальмуватися цією шляхетською ідеологією. Однак наразі це гіпотеза, яке потребує підкріплення у джерельних даних.

З початку XVI ст. в Польщі поширюється італіка. Впливи постготичні на італіку фіксуються в канцеляріях з 1540-х рр. по 1580-х рр., появи канцелярески. Вони полягали в апробації окремих літер, або в залученні окремих елементів, або в дукті. З другої половини XVI ст. деякі графеми італіки округлюються за постготичним принципом. Лише наприкінці XVI ст. італіка набуває своїх виразно гуманістичних і курсивних форм. З появою канцелярески впливи зійшли нанівець, лише деколи в неї проникали постготичні форми або видовжувалися і випрямлялись її виносні літери. Натомість її поява, разом із появою тоншого зрізу пера зменшила вагу постготичного курсиву [3, с. 62–68].

Поява та перші застосування італіки в канцеляріях Польщі датуються першою чвертю XVI ст., а поширення та певна домінація в 1560–1580-х рр. У 1530–1540-х рр., через два десятиліття після появи італіки, змішане письмо виходить з ужитку [3, с. 84–92]. За спостереженнями В. Семковича, італіка в Польщі була адаптована для вжитку в королівській канцелярії з кінця XV ст., майже так само, як і в Чехії [6]. Зокрема, письмо в канцелярії Сигізмунда Августа відзначалося високою каліграфічністю [7]. Орієнтування на курсивність започаткувало в італії кутасті овали, повернуло її до готичної традиції. Загалом застосовані в польських канцеляріях форми італіки багато в чому відповідали італійським каліграфічним прорисам [3, с. 99].

Перш ніж переходити до аналізу письма у повітових канцеляріях Руського воєводства, треба з'ясувати, яка була ситуація в його центрі, місті Львові. Тут М. Ільківим-Свидницьким було досліджено еволюцію фінансового письма за XVI ст. Вона пройшла такі етапи:

1. 1500–1550-ті рр. – домінування готичного канцелярського напівкурсивного/курсивного письма;
2. 1550-ті – кінець 1580-х рр. – домінування готико-гуманістичного курсиву;
3. кінець 1580-х – 1600-ті рр. – домінування ранньогуманістичного письма [8].

Починаючи з 40-х рр. XVI ст., пізньоготичний канцелярський курсив поволі починає орієнтуватися на чіткі каліграфічні тенденції ренесансного письма, що виявилось у певній трансформації морфологічної структури корпусів літер, куті нахилу, натисках пера. У другій половині XVI ст. готичне письмо активно співіснує і взаємодіє з гуманістичним. Результатом такої взаємодії було утворення змішаного типу – готико-гуманістичного письма, типового для каліграфічних тенденцій Італії і латинського Заходу на зламі XV–XVI ст. Готичні курсивні і напівкурсивні форми співіснують із гуманістичними взірцями, які подавали Вінченціно і Тальєнте (“канцелярська італіка”). На початку XVII ст. відбувся перехід на використання у повсякденній практиці гуманістичної канцелярески і бастарди. У 1590-х рр. готичні елементи вже залишаються спорадичними, проявляючись у натисках пера, його широкому косому зрізу (із дещо меншими показниками, ніж на початку XVI ст.) [9].

Найдавніші книги повітових міст Руського воєводства збережені лише з середини XVI ст. і зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДАІА України у Львові). Це книги вписів уряду війта, ради і лави міст Бабичі, Дрогобич, Яслиська, Теревовля, Самбір, Мостиська, Броди.

У ході дослідження було встановлено, що поширеними у документах міських канцелярій Руського воєводства XVI ст. постготичними типами письма були: готико-гуманістичний курсив та напівкурсив, постготичний польський курсив. Гуманістичними: італіка з постготичними впливами. За хронологічно-географічною ознакою вони розподілися наступним чином:

1520-ті, 1540–1550 рр. – готико-гуманістичне письмо (Бабичі, Яслиська, Дрогобич);

1550–1599 рр. – польський постготичний курсив (Дрогобич, Теревовля, Мостиська);

1550–1599 рр. – італіка з постготичними впливами (Дрогобич, Бабичі, Мостиська, Броди, Яслиська, Самбір).

Відзначаючи характер письма по окремих канцеляріях, можна зазначити, що найдовше постготичний курсив вживався в міській канцелярії Мостиськ, до самого кінця XVI ст. [10] (див. додаток № 1). Натомість у збережених самбірських книгах з 1580-х рр. вживалася тільки італіка з постготичними впливами [11] (див. додаток № 2). У Бабичах в 1550-х рр. фіксувалася зворотна тенденція, вживався постготичний курсив з окремими літерами італіки [12]. Найраніше і найповніше зміна письма, залучення нових гуманістичних стилів та відхід від постготичних відбувався в канцелярії Дрогобича, з середини XVI ст. [13] (див. додаток № 3). Це можна пояснити краківською освітою багатьох дрогобицьких писарів, де вони ознайомлювалися з новими зразками письма із заходу. А найбільш еkleктичним і “консервативним” письмом користувалися писарі м. Яслиська, де ще в 1570-х рр. були спорадичні елементи готико-гуманістичного курсиву, постготичного та італіки [14]. Місто, первинна назва якого Гогенштадт (у перекладі з німецької “високе місто”), було німецькою колонією. Тож зрозуміле тривале застосування тут готичних та постготичних взірців.

За морфологічними і графічними особливостями можна виокремити риси власне постготичних стилів і постготичні елементи в гуманістичних стилях. До першої категорії можна віднести: відповідний дукт літер, потовщення ліній, використання пера із широким косим зрізом, чіткий кут нахилу вправо, майже діагональний у літер із виносними, велику кількість і частоту скорочень. До другої: постготичні форми літер (найчастіше e, d, p, h), постготичний дукт в округлій гуманістичній графемі, потовщення складових ліній, кутастість корпусів літер, вживання римської цифрової системи.

У Польщі застосування арабських цифр поширюється на рубежі XIV–XV століття [7, с. 156]. Спочатку їх записують у датаційних формулах документів та вписів актових книг. З другої половини XV століття у фінансово-торговельній документації Кракова, Познані, інших польських міст майже не зустрічається римська цифрова система.

У Львові в XVI ст. фіксуються дві системи цифрових позначень: арабська і римська. Римську систему вживали переважно в документах XIV–XV ст. на позначенні дат та у грошово-лічильних розрахунках. Арабські цифри у цей час використовують на позначення днів тижня. У другій половині XV ст. вони починають вживатися поряд з римськими, а далі, у XVI ст. – повністю витісняють римські. Одним із факторів цього було впровадження декретом Сигізмунда I в 1519 р. лонгерії – комісії міського господарства. Щодо арабських цифр, то їх графічні форми йдуть у руслі тенденції готичного письма [8, с. 51]. На арабську цифрову систему повністю переходять канцелярії земських, гродських судів, міська канцелярія Львова. У рахункових книгах Львова римські цифри зберігаються до 20-х ст. XVI ст. [15, с. 153], за даними аналізу фінансових книг М. Ільківим-Свидницьким до другої половини XVI ст.

Якщо вести мову про палеографію цифр міських книг Руського воєводства XVI століття, то тут вживалася переважно арабська система. Одноразово річна дата була записана римськими цифрами писарями Яслиськ (1544), Теревовлі (1585) і кілька разів писарями Дрогобича (так, наприклад, 1553 рік був записаний так: *M 15*), переважно при вписах текстів королівських привілеїв.

Певний консерватизм проявив також інший писар, вивівши у 1553 році трійку із витягнутою формою, що продовжується типовим тогочасним завершенням п'ятірки ξ [13, с. 135]. Такий взірець входить до писарської практики ще у XV столітті, як свідчать таблиці цифр М. Пру, А. Капеллі, Е. Ружицького. Зі схожим дуктом такий варіант цифри вживається у згаданій книзі прийняті до міського права Кракова у 1539 році. При написанні річної дати в 1556 році цифра шість отримала похилу, діагонально скошену і потовщену модифікацію півовалу \mathfrak{A} [13, с. 169]. Такий елемент у дукті також був відомий міським писарям Кракова, застосовувався ними при написанні цифри в 1540-х роках. Маємо підтвердження тези Словінського про тяглість практики цього типу письма серед польських канцелярій малих міст і сіл до середини XVII століття [3, с. 51] і приклад писарського консерватизму. На нашу думку, застосування римських цифр, коли в регіоні Руського воєводства майже завершився процес їх апробації, свідчило не тільки про певний естетичний смак писаря, а й перебувало у зв'язку із використанням постготичного курсиву. Саме цей тип письма був модернізацією готичного курсиву і, хоч вживався із арабськими цифрами, що переважали за часів Ренесансу, міг нагадати писареві про середньовічну римську систему цифр. Аналогічною є ситуація із написанням четвірки у петлистій формі, яка вживається писарем м. Яслиська у 1544 році у його готико-гуманістичному письмі \mathfrak{L} [14, с. 5]. Це певною мірою також архаїчна форма (відома із XII століття), яка в цілому в Польській Короні перестала вживатись у XVI столітті [3, с. 154], львівських судових книгах у 1530-х рр. Хоч таку її форму ще можна знайти у письмі сільських писарів Руського воєводства ще у 1570-х рр. [15, с. 151].

Виходячи з попередніх висновків, варто зазначити, що: 1) на східних територіях Польської корони (зокрема, Руському воєводстві) в XVI ст. побутували ті самі типи і стилі письма, що й на західних, тільки поширювались і виходили з обігу в середньому на 20 років пізніше, 2) взаємодія постготичних і гуманістичних видів письма мала свій специфічний регіональний характер.

Зі XVII ст. в ЦДІА України у м. Львові зберігаються книги міських урядів Мостиська, Бабичів, Золочева, Тереховлі, Бродів, Ліська, Ячміра тощо. Постготичний курсив у канцеляріях Руського воєводства на початку XVII ст. не зникає. До 1617 року фіксується у книгах лави, ради і війта Мостиська [16], у 1632–1639 рр. ще ведуться записи ним у канцелярії Тереховлі [17] (див. додаток № 4). В інших аналізованих канцеляріях в 1610–1620-х рр. з'являється регуляризована канцеляреска з постготичними впливами, яких вона позбавляється аж в 1640–1650-х рр. Який характер цих впливів? Передусім це майже діагональний кут нахилу літер, потовщення ліній, витягнутість виносних та їх випрямлення, на противагу гуманістичній округлості. Трапляються випадки використання постготичної форми \mathfrak{d} (мала) із відділенням від вертикалі та сплющеним овалом, двох крапок над корпусом в \mathfrak{u} , дугоподібні або штрихові зачини виносної в \mathfrak{p} . У 1640–1650-х рр. у багатьох записах з'являється бастарда, постготичних впливів на яку Я. Словінський у центральній і західній Польщі вже не фіксує. Проте в досліджених нами джерелах, зокрема, канцелярії Тереховлі ще в 1653 році поширена двокрапка над корпусом у і витягнуті виносні, типові елементи постготичного курсиву [17] (див. додаток № 5).

Якщо говорити про систему цифр, то фактично скрізь зустрічається арабська система, з гуманістичними формами та дуктом. Проте все ж залишаються випадки вживання римської системи. Зокрема, в Тереховлі в 1630-х рр. [17] та Ліську в 1640-х рр. [18]. В останньому в текстах вписів ідуть посилання на параграфи судових норм із кодексів магдебурзького права, що мають власне римську нумерацію.

На думку К. Гурського, Польща не створила власної школи латинського письма і не внесла нічого нового у його розвиток, а просто переймала західноєвропейські гуманістичні взірці [19]. Натомість А. Гейштор вважає, що в Польщі розвинулась автономна пізньоготична традиція, як і в інших країнах, на яку нашаровувалися різні види гуманістичного письма, зокрема канцеляреска. Як аргумент, наводить той факт, що у синхронний період нотатки та особистий епістолярій велися готичним курсивом, а регести та судові книги – італікою [7]. Наші дослідження демонструють правильність позиції А. Гейштора власне для теренів Руського воєводства. Тут постготичний курсив вживався довше, а саме письмо було еклектичнішим, ніж у решті досліджених регіонах Польської корони.

Література

1. Ільків-Свидницький М. Готичне письмо у канцелярії Львівського магістрату кінця XIV — першої половини XVI ст. : автореф. дис... канд. іст. наук / М. Ільків-Свидницький. — Львів, 2009. — С. 15.
2. Таценко Т. Развитие неоготического курсива в Риге в XVI веке. (По материалам городских книг Рижского магистрата) / Т. Таценко // ВИД. — Т. XXV. — Санкт-Петербург, 1994. — С. 270-271.
3. Słowiński J. Rozwój pisma łacińskiego w Polsce XVI–XVIII wieku / J. Słowiński. — Lublin, 1992. — S. 51–117.
4. Zaucha T. Tradycja gotycka w architekturze sakralnej ziem ruskich Korony od końca XVI do połowy XVII wieku / T. Zaucha. — Krakow, 2010.
5. Зашкільняк Л. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. — Львів, 2002. — С. 136.
6. Semkowicz W. Paleografia łacińska / W. Semkowicz. — Kraków, 2002. — S. 391.
7. Gieysztor A. Zarys dziejów pisma łacińskiego / A. Gieysztor. — Warszawa, 2009. — S. 191.
8. Ільків-Свидницький М. Пізньоготичне фінансове письмо у канцелярії львівського магістрату у першій половині XVI століття (на матеріалі ЦДІА України у Львові) / М. Ільків-Свидницький // Записки НТШ. — Т. CCLII. — Секція спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. — Львів, 2006. — С. 51.

9. Ільків-Свидницький М. Готико-гуманістичне письмо і проблема гуманістичної реформи письма у канцелярії львівського магістрату XVI – початку XVII століття // Наукові зошити історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка. — Львів, 2006. — Вип. 1 — Ч. 1. — С. 55-56.
10. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІА України, м. Львів), ф. 35 (магістрат м. Мостиська), оп. 1, спр. 1, 2.
11. ЦДІА України, м. Львів, ф. 43 (магістрат м. Самбір), оп. 1, спр. 151.
12. ЦДІА України, м. Львів), ф. 21 (магістрат м. Бабичі), оп. 1, спр. 5.
13. ЦДІА України, м. Львів, ф. 29 (магістрат м. Дрогобича), оп. 1, спр. 6.
14. ЦДІА України, м. Львів, ф. 50 (магістрат м. Яслиська), оп. 1, спр. 1.
15. Ружицький Е. Цифри латинського письма XIV–XVIII ст. на матеріалах ЦДІА УРСР у Львові / Е. Ружицький // Історичні джерела та їх використання. — Київ, 1971. — Вип. 6. — С. 153.
16. ЦДІА України, м. Львів, ф. 35 (магістрат м. Мостиськ), оп. 1, спр. 2.
17. ЦДІА України, м. Львів, ф. 47 (магістрат м. Терехівля), оп. 1, спр. 2.
18. ЦДІА України, м. Львів, ф. 84 (магістрат м. Лісько), оп. 1, спр. 1.
19. Górski K. Zarys dziejów pisma neogotyckiego w Polsce (od w. XVI w.) / K. Górski // Archeion. — T. 51. — 1969. — S. 117.

This paper investigates postgothic and mixed (postgothic-humanistic) style of writing that were used in City Secretariat Rus wojewodship in XVI–XVII centuries. Analysis of the chart of letters and numbers. The conclusion about the identity of the evolution of Latin writing in the region in the period studied.

Key words: Rus wojewodship, City Secretariat, postgothic writing (script), humanistic writing (script).

ginego Bartoffa Golibe bicia jurego jwoliis, Tj
 jurego toffig jwalo jwredici gogobi i spadku
 jwoliis nichosozika Jakuba Sobla, ktora rolia i
 Moszizkim; miedzi roliamj Baitkoma jidnos-
 jwoni Gygogorza Blotnika: to isyt, iß woigi
 Jakuba Sobozrobia a passiw Annj jwoni wtorego
 dal isyt ja twozbia obroz, ktora namir spadla z
 Archiro opiffanij; takze i jwosjwobi troigja dzia

Ja castrum effi, molles in
 nauta negatima de iura calori interposuerunt, solum
 jwosjwobi de majillis jwosjwobi fatetur. Vnum of
 jwosjwobi obniam vnum jwosjwobi publicis confidit in
 jwosjwobi de iura de iura jwosjwobi jwosjwobi
 jwosjwobi jwosjwobi jwosjwobi jwosjwobi jwosjwobi
 jwosjwobi jwosjwobi jwosjwobi jwosjwobi jwosjwobi
 jwosjwobi jwosjwobi jwosjwobi jwosjwobi jwosjwobi

